

HATİB EŞ-ŞİRBİNİ VE MUĞNİ'L-MUHTAC ADLI KİTABINDAKİ METODÜ

Savaş KOCABAŞ*

ÖZET

Hicri 10 ve miladi 16. yüzyılda yaşayan büyük Şafii fakihî Hatib eş-Şirbini (ö. 977/ 1569) Fıkıh, Tefsir, Hadis, Akide, Nahiv ve diğer ilim dallarında en az 24 kitap kaleme alan çok yönlü bir alimdir. Daha çok fıkıh yönüyle öne çıkmış olup Şafii mezhebinde büyük bir itibara sahiptir ve fetva sıralamasında büyük Şafii fakihî Zekerîya el-Ensari'den hemen sonra gelmektedir. Fıkıhtaki en meşhur kitaplarından el-İkna ile Muğni'l-Muhtac ilim çevrelerince büyük ilgi görmüş, ilki Ezher Üniversitesi'nin Lise, ikincisi Fakülte seviyesinde ders kitabı yapılmıştır. İmam Nevevi'nin Şafilerce hemen en muteber fıkıh metni sayılan el-Minhac üzerine kaleme aldığı Muğni'l-Muhtac sözkonusu metnin üslup ve ifade bakımından da çok güzel orta üzeri uzunlukta bir serhtir. Kitap ülkemiz şafilerince aynı ilgi ve itibara sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hatip Şirbini, Şafii, Minhac, Fıkıh

Khatib es-Shirbini hicri 10, miladi 16. yüzyılda yaşamış (ö.977/1569) büyük bir şafii mezhebi alimidir. İslam Hukuku, Kur'an Tefsiri, Hadis, İnanç sistemleri, Arapça Dilbilgisi ve diğer ilim sahalarında en az 24 kitabı vardır. En çok fıkıh yönüyle meşhurdur. Şafii mezhebinde büyük bir itibara sahiptir. Fetvada büyük Şafii fakihî Zekerîya el- Ensari'den hemen sonra gelir. İslam Hukuku'nda en meşhur kitaplarından el- İkna ile Muğni'l-Muhtac, ilimle uğraşanlar tarafından büyük ilgi görmüştür. İlk kitap Ezher Üniversitesi'nin Lise, diğeri Fakülte seviyesinde ders kitabı yapılmıştır. Muğni'l Muhtac kitabını, İmam Nevevi'nin son asırlardaki Şafilerin en muteber fıkıh metni olarak kabul ettikleri el-Minhac üzerine kaleme almıştır. söz konusu metni açıklayan ve faydalı bilgiler katan üslup ve ifade bakımından gayet güzel bir serhidir/açıklayıcı kitaptır. Ülkemizdeki şafiler tarafından da büyük ilgi ve itibara sahip kitap su anda Türkçe'ye tercüme edilmektedir.

HATİB AŞ-ŞİRBANİ AND HİS METHOD İN HİS BOOK MUGNİ'L-MUHTAC

ABSTRACT

KHATİB ES-HİRBİNİ was a great shafi scholar living according to muslim calendar of hegira in 10th century and in 16th century to gregorian calendar (977 / 1569). He had least 24 books like Islamic law , commenting the KORAN , Hadith , Faith systems , Arabic grammer and in the other science spheres. He was mot famous for his canon law knowledge.He has great respect in the Shafi sect and he comes second in fetva (advisroy opinion on a matter involving religious law) after the great shafi canon lawyer Zekerîya el – ensari . One of his most distinguished books on Islamic law – el-ikna ile muğni'l-muhtac – got great interest from those who engaged in science. First book was done a textbook at the Ezher university's highschool section and in the other faculties.He consigned to writing his book " Muğni'l Muhtac " on the el-minhac which was considered in the last centuries the most trustworthy canon law text: by the imam nevevi and the shafis.

Muğni'l- Muhtac was a pretty explanatory and authenticity book which clarified therein text adding useful information in terms of style and expression.The book which gets great interest and respect by the Shafis in our country.

Key Words: Hatip Şirbini, Şafii, Minhac, Fıqh

I. HATİB eş-ŞİRBİNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ¹

A. Hatib Eş-ŞİRBİNÎ'nin Hayatı

Hatib eş-Şirbini; Şemseddin Muhammed b. Ahmed eş-ŞİRBİNÎ, el-Kâhiri eş-Şafîî'dir.

Doğum tarihi hakkında hiçbir bilgi bulunmayan ŞİRBİNÎ'nin Şirbin'e nisbeti Mısır'ın Şirbîn adındaki beldesinden gelmektedir. Bu ya orada doğmasından veya esasen oralı olmasından dolayıdır.² Kâhire'ye nisbeti ise orada yetişmesinden ve eğitim görmesinden³ dolayıdır.

Kahire'de dönemin büyük alimlerinden ders alan Şirbini hocalarının tedris ve fetva icazeti vermesiyle onlar hayattayken ders ve fetva vermeye başlamış ve kendisinden sayılamayacak kadar insan istifade etmiştir. Ezher Camisinde de hatiplik yapan ŞİRBİNÎ'nin meşhur el-Hatib lakabı da Ezher'deki hatipliğinden gelmektedir.⁴

Tedrisi kendisinin daimî bir görevi bilen ŞİRBİNÎ Hac yolculuklarında dahi insanlara fıkıh anlatır, namazın kasrı ve cem'i gibi yolculuk ahkâmını ve hacda yapılacak ibadetlerle onların şer'i hükümlerini anlatırdı.⁵

İlminin yanında ibadet ve taate düşkün, zahid ve takva ehli bir zat olan ŞİRBİNÎ Ramazan'ın başından itibaren itikafa girer ve camiden ancak bayram namazından sonra çıkardı. Hac yolculuğunda iyice yorulmadıkça bineğe binmezdi. Yolculuğa çıkıldığından itibaren insanlara sohbet eder, namaza teşvik ederdi. Hem yolda hem diğer yerlerde çok Kur'an okur, Mekke'de bulunduğu süre boyunca da bol bol tavaf yapar-

¹ Hatib eş-Şirbini'nin biyografisi için bkz. Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, III/72; İbnü'l-İmâd ed-Dımeşkî, *Şezerâtu'z-Zehab*, Dâru İbn Kesir, Dımeşk H.1406, VIII/384; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, İstanbul 1951, III/280.

² Bu beldeye nisbetle meşhur olmuş Mısırlı başka alimler de bulunmaktadır. el-Hatib eş-Şirbini'nin oğlu ve öğrencisi Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed eş-Şirbini (vf.1014/1605) ile Mısır Şeyhülislamlarından Abdurrahman b. Muhammed eş-Şirbini (vf.1326/1908) onlardan bazılarıdır. Bk. *Mu'cemu'l-Matbûât*, Kahire Serkis Neşriyat 1928, I/1110. Bu adı taşıyan başka alimler için bk. el-Muhıbbî, *Hulâsatu'l-Eseri fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, Daru Sâdır Beyrut, I/374, 441, 450, II/248.

³ Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fi Kütübi't-Tefsir*, Mektebetü's-Sünne Kahire 4. Baskı, I/183.

⁴ Büceyremî, *Tuhfetü'l-Habibi Alâ Şerhi'l-Hatib*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1. Baskı, I/20.

⁵ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, III/72; İbnü'l-İmâd ed-Dımeşkî, *Şezerâtu'z-Zehab*, VIII/384.

di. Tüm bunların yanında hem Mekke'de iken, hem yolculukta oruç tutar, dünya işleriyle meşgul olmazdı.⁶

Hicri 977 yılının Şaban ayının 2'sinde (m. 1569) Perşembe günü vefat eden ŞİRBİNÎ,⁷ kitaplarda el-Hatib eş-ŞİRBİNÎ eş-ŞİRBİNÎ el-Hatib veya sadece eş-ŞİRBİNÎ adlarıyla anılmakta olup ilim ehli arasında da bunlarla meşhurdur.

B. HATİB eş-ŞİRBİNÎ'NİN HOCALARI

ŞİRBİNÎ'nin kaynaklarda zikredilen hocaları şunlardır:

- 1- Şehâbeddin er-Remlî (957/1550).
- 2- Umeyra lakaplı büyük muhakkik alim Şehabeddin Ahmed el-Birlisî (957/1550).
- 3- Şeyh Nâsiruddîn et-Tabelâvî (966/1559).
- 4- Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman en-Neşlî el-Kürdî.
- 5- en-Nur et-Tahvânî.
- 6- en-Nûr el-Mahallî.
- 7- el-Bedr el-Meşhedî.⁸

C. HATİB eş-ŞİRBİNÎ'NİN ÖĞRENCİLERİ

Hatib eş-ŞİRBİNÎ'nin biyografisinin yer aldığı kitaplarda hocaları zikredilirken öğrencilerinden hiçbiri zikredilmemiştir. Söz konusu kaynaklardaki, "hocalarının ona fetvâ ve tedris icâzeti verdikleri", "onlar hayattayken ders vermeye başladığı" ve "ondan çok sayıda insanın istifade ettiği" ifadelerden onun öğrencilerinin onlarca, belki de yüzlerce, hatipliğinden dolayı istifade edenlerin binlerce olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir.

Biyografi, Tabakât ve Tarih kitaplarıyla Yazma ve Matbû Kitap Fihristleri'nde yaptığımız araştırma sonucunda ŞİRBİNÎ'nin şu beş öğrencisini tespit edebildik:

- 1- Şirbini'den uzun süre ders alan Alâaddin lakabıyla maruf Ali el-Gazzî eş-Şafîî el-Kâhirî (1001/1593).⁹

⁶ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, III/72; İbnü'l-İmad ed-Dımeşkî, *Şezerâtu'z-Zehab*, VIII/384.

⁷ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, III/72; İbnü'l-İmad ed-Dımeşkî, *Şezerâtu'z-Zehab*, VIII/384.

⁸ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, III/72; İbnü'l-İmad ed-Dımeşkî, İbnü'l-İmad ed-Dımeşkî, *Şezerâtu'z-Zehab*, VIII/384.

- 2- Maliki alimlerinden Ali b. Yusuf b. Muhammed Ebû Hasan el-Kasrî el-Fâsî (1001/1593).¹⁰
- 3- Şâfiî mezhebi fakihî, büyük muhaddis, müftü ve müderris Şemseddin Muhammed b. Davud (942- 1006/1535 -1597).¹¹
- 4- ŞİRBÎNÎ'nin oğlu Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed eş-ŞİRBÎNÎ (1014/1605).¹²
- 5- Şâfiî fukahâsından Numan b. Muhammed b. Muhammed el-Îcî el-Acemî ed-Dımeşkî (1019/1610).¹³

D. HATİB eş-ŞİRBÎNÎ'NİN ESERLERİ

Hatib eş-ŞİRBÎNÎ'nin bir çok ilim dalında bir çok eseri bulunmaktadır. Biyografi, Tabakât ve Tarih kitaplarında 14 kitabına rastladık. Araştırmamızı dünyadaki matbû ve yazma eserleri içeren dev kataloglarda¹⁴ sürdürdüğümüzde ise bu sayı 24'e ulaştı.

Tespitimize göre El-Hatib eş-ŞİRBÎNÎ'nin Fıkıh ve Usul-i Fıkıh'ta 8, Tefsir'de 3, Kalam'da 4, Arapça'da 5, diğer ilimlerde ise 4 eseri vardır. Şimdi bu kitapları üzerlerine yazılan haşiye ve takrirlerle birlikte dört başlık altında kısaca ele alacağız.

1. Fıkıh Alanındaki Eserleri

- 1- Ebû İshak eş-Şirazi'nin (476/1082) et-Tenbih kitabının Şerhi. Nevevî'nin ifadesiyle "(o zamana kadar) Şâfiîlerce en çok okunan beş kitaptan biri" olan Tenbih'in başka pek çok şerhi vardır.¹⁵
- 2- Muğni'l-Muhtâc. İmam Nevevî'nin Minhacu't-Tâlibîn üzerine yazdığı ve araştırmamızın konusu olan bu şerh ilk kez hicrî 1308 yılında Kahire'de el-Meymeniyye matbaasında 4 cilt olarak basılmış olup¹⁶ şu anda bir çok baskısı vardır.

⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eseri fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, II/243.

¹⁰ el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, III/198.

¹¹ el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, IV/145.

¹² Oğlunun Şirbînî'nin öğrencisi olduğu bilgisine sadece Mu'cemu'l-Matbûât (I/1110)'ta rastladık. Oğlu da büyük alimlerden olduğuna göre babasından ilim almış olması gayet doğaldır.

¹³ el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, IV/453.

¹⁴ Sözkonusu katalogların çoğuna sadece el-Mektebetu's-Şâmîle'nin 3.38. sürümünde ulaşabildik.

¹⁵ Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünnun*, İstanbul 1951, I/489.

¹⁶ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

ŞİRBİNÎ bunlarda Minhac ile Tenbih'i uzunca şerh etmiş ve Kadı Zekeriyya'dan sonraki hocalarının ortaya koydukları ilmi kanaatleri toplamıştır. İnsanlar bunlara henüz müellif hayattayken teveccüh etmişlerdir.¹⁷

ŞİRBİNÎ'nin bunlardan ilk kaleme aldığı kitap et-Tenbih şerhidir. Zira Muğni'l-Muhtac'ın mukaddimesinde kitaba başlayış hikayesini anlatırken "et-Tenbih'i bitirdikten sonra Allah'tan daha çok lütuf istediğinden, sonra bazılarının isteği üzerine el-Minhac üzerine şerhe başladığı"ndan bahsetmektedir.¹⁸ ŞİRBİNÎ Muğni'l-Muhtac'ta da ona zaman zaman göndermeler yapmıştır.¹⁹

ŞİRBİNÎ Muğni'l-Muhtac'ı telife 959/1552 yılında başlamış²⁰ ve dört yıl sonra 963/1556'da bitirmiştir.²¹

- 3- el-Mevâhibu's-Seniyye fi Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye. ŞİRBİNÎ'nin el-İknâ' kitabının birkaç yerinde²² "el-Behce Şerhi'nde ve başka kitaplarda zikrettiğim gibi"vs.,²³ Büceyremi'nin de el-İknâ üzerine yazdığı haşiyesinin birkaç yerinde "Müellifin Şerhu'l-Behce'sinde" ve benzeri ifadelerle²⁴ andıkları ve Tabakat vs. kitaplarında zikredilmeyen kitabın el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de bu adı taşıyan bir yazma nüshası vardır.²⁵

el-Behcetü'l-Verdiyye Şâfiî fukahasından İbnü'l-Verdî adıyla meşhur Zeynüddin Ömer b. Muzaffer el-Halebî eş-Şâfiî'nin (749/1347), Necmüddin Abdulgaffâr b. Abdulkerim el-Kazvinî'ye (665/1267)

¹⁷ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, III/72; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessiruwn*, IV/70.

¹⁸ Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, I/1, 2.

¹⁹ Örnek olarak bkz. Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Fikr Beyrut, I/26, 31, 56, 455, II/65, 198, III/3, 4, 6; IV/122.

²⁰ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Ma'rife, I/19.

²¹ Mansur Tabelâvî, *el-Hâşiyetu alâ Tuhfeti'l-Muhtac*, I/2.

²² Tespitimize göre 4 yerde.

²³ Hatib eş-Şirbînî, *el-İknâ*, Dâru'l-Fikr Beyrut H. 1415, I/256, II/351, 366, 460.

²⁴ Haşiyetu'l-Büceyremi ale'l-İknâ, *Muğni'l-Muhtac*, Diyarbakır el-Mektebetü'l-İslamiyye I/58, 172, 185, 192, 391, 430, 450, II/50, 167, 228.

²⁵ *Fihrisu Âli'l-Beyt*, 189/28, no: 1393 ; *Hizânetu't-Turâs*, no: 103723. Bu kitapla, Zekeriyya el-Ensârî'nin el-Çureru'l-Behiyye Şerhu'l-Behcetü'l-Verdiyye üzerine Hatib eş-Şirbînî'nin oğlu Zeynüddin Abdurrahman eş-Şirbînî'nin (vf. 1014/1605) kaleme aldığı ve ilk defa 1315/1897'de basılan haşiye birbirine karıştırılmamalıdır. Bk. Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1110.

ait Şâfiî fıkhındaki el-Hâvî es-Sağîr isimli kitabın 5.000 beyitlik nazmıdır.²⁶

Müellifin bu kitaba el-İknâ'da gönderme yaparken Muğni'l-Muhtâc'da bir defa dahi gönderme yapmaması bu şerhi ikisi arasında yazdığını göstermektedir. Daha sınırlı bir tarih verecek olursak, bilgimiz dahilinde olan iki kitabın bitiş tarihlerine bakarak bunun 963/1556 ile 969/1536 yılları arasındaki bir süre olduğunu söyleyebiliriz.²⁷

- 4- el-İknâu fî halli elfâzi Ebî Şücâ'.²⁸ Ahmed b. Hüseyin Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin (500/1107) "Ġâyetü'l-İhtisâr"²⁹ üzerine yazdığı orta hacimli bir şerhtir. ŞİRBÎNÎ bunu vefatından beş yıl önce hicrî 972/1539 yılında tamamlamıştır.³⁰ Kitap ilk kez 1284/1867 yılında Kahire'de Büceyremi haşiyesiyle birlikte basılmıştır.³¹ el-İknâ, el-Ezher liselerinde Şâfiî mezhebi kaynak kitabı olarak okutulmakta olup Hanefi mezhebindeki el-İhtiyar'ın muadilidir. Şâfiî fukahası bu kitaba özel önem vermiş ve çok sayıda haşiye ve takrir yazmışlardır. Araştırmamıza göre el-İknâ üzerine on alimin haşiye ve takrir türünden kitabı bulunmaktadır.

O alimler şunlardır³²:

- ²⁶ Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, Beyrut 1993, Beyrut Müessesetü'r-Risale 1. Baskı, II/175; Fehd Abdullah el-Hubeyşî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, el-Mektebetü's-Şâmîle, 2.09. sürüm, s. 38.
- ²⁷ Şîrbînî Muğni'l-Muhtac'ı 963/1530 yılında, el-İknâ'yı ise 972/1539 yılında tamamlamıştır. el-İknâ'yı üç yıl içinde kaleme aldığını farz edersek sözkonusu kitabı yukarıdaki tarihler arasındaki (963/1556 ile 969/1536) bir zaman diliminde olduğu
- ²⁸ *Kitâbu'l-İhtisâr*'in Arifin'in matbu nüshasında (III/281) "el-İmtâ' fî halli." adıyla geçmektedir. Muhtemelen okuma/yazma hatası vardır. Zira "الإمتاع" ile "الإمتاع"ın yazılımı birbirine yakındır. Kitabın adı müellifinin başlığında, mukaddimesinde ve diğer tüm kaynaklarında el-İkna olarak geçmektedir.
- ²⁹ Kitap bazen "et-Takrîb", bazen "Ġâyetü'l-İhtisâr", bazense "Gayetü't-Takrîb" adıyla anılır. Bk. Edward Fendik, *İktifau'l-Kanûi bimâ huve matbû*, Daru Sâdır Beyrut 1896, (I/154), *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.
- ³⁰ Necmeddin el-Ğazzî, el-Kevâkibu's-Sâire, III/72; İbnü'l-İmad ed-Dîmeşki, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VIII/384.
- ³¹ Edward Fendik, *İktifau'l-Kanûi bimâ huve matbû*, I/450.
- ³² Haşiye ve Takrir cinsinden kitaplarda yaygın olduğu gibi el-İknâ üzerine kitaplar da kendilerinden çok yazarlarının adıyla anıldığından dolayı, onları kitaplar değil yazarlar olarak zikrettik.

1. **Şihabuddin el-Kalyûbî (1069/1659)**. Fakihlerin, "el-Kalyûbî ale'l-Hatîb" (Kalyûbî'nin, Hatîb'in şerhi üzerine kitabı)"³³ ifadesiyle referans gösterdikleri bu kitap Şirbini'nin el-İknâ kitabı üzerine yazılmış bir haşiyedir.³⁴
2. **el-Merhûmî. (1000- 1073/1592 – 1662)**.³⁵ Ezher Camisi imamlarından İbrahim b. Atâ b. Ali el-Merhûmî'nin el-İknâ üzerine bir haşiyesi vardır.³⁶
3. **Üchûri (1084/1673)**. İdâhu'l-Meknûn yazarının ifadesine göre, Ebû Feyz Abdurrahman b. Yusuf el-Üchûrî'nin el-İknâ üzerine "Fethu'l-latifî'l-mucîbi bimâ yeteallaku bikitâbi İknâil'l-Hatîb" adında bir hâşiyesi vardır.³⁷
4. **Ebû Mesud b. Salahaddin ed-Dünceyhî es-Sıddıkî eş-Şâfiî**. 1109/1697'de Medine'de vefat eden Şâfiî mezhebi fukahasından Dünceyhî'nin ŞİRBİNÎ'nin el-İknâ'sı üzerine bir haşiyesi vardır.³⁸
5. **ed-Diyerbî. Şâfiî fukahasından Ebû Abbas Ahmed b. Ömer ed-Diyerbî el-Ğuneymî eş-Şâfiî'nin (1151/1738)** bu bir ciltlik kitabı³⁹ kaynaklarda "Fethu'l-Melik el-Karîb el-Mücib bi'l-Kelami alâ âhiri Şerhi'l-Hatîb"⁴⁰ ve "Fethu'l-Azizi'l-Ğaffârî bi'l-keîlami alâ âhiri şerhi Ğâyeti'l-İhtisar"⁴¹ gibi farklı isimlerle anılmaktadır.⁴² Adından anlaşılacağı üzere el-İknâ'nın tamamı değil son kısmı üzerine yazılmış bir hâşiyedir.

³³ Örneğin bkz. Büceyremî, *et-Tecrid linef'i'l-Abid (Haşiyetül-Büceyremî ale'l-İknâ)* II/65, 80, 84; Süleyman b. Mansur el-Uceyli (el-Cemel), *Haşiyetü'l-Cemel*, Beyrut Dâru'l-Fıkr, I/37, III/404, 629; IV/69, 459.

³⁴ Fıkıh ve Biyografi kitaplarında onun Şirbîni'nin hangi şerhi üzerine olduğunu belirten hiçbir ifadeye rastlamayamadık ve bu bizi bir hayli tereddüde düşürdü. El-İknâ üzerine olduğu sonucuna ancak Kâhire'deki el-Mektebetu'l-Ezheriyye Kataloğundaki (308114, 308145, 314201, 316455) bu bilgiye ulaştıktan sonra vardık.

Ziriklî, *el-A'lâm*, I/50; Ömer Kuhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, I/43.

³⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, I/50

³⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *İdâhu'l-Meknûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut 1992, IV/136.

³⁸ Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, I/760.

³⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İdâhu'l-Meknûn*, IV/166.

⁴⁰ Örnek olarak bk. *Fihrisu Âli'l-Beyt*, 114/20 (F Harfi Bölümü J, kitap no: 546. el-Mektebetu's-Şâmîle, 3.38. Sürüm).

⁴¹ Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *İdâhu'l-Meknûn*, IV/166.

⁴² Birinci isme binâen kitabın Hatib eş-Şirbîni'nin "Fıkıh'taki bir şerhi" üzerine olduğu kesin, hangi şerhi üzerine olduğu ise meçhul, ikinci isimde ise hangi metnin şerhi üzerine olduğu kesin, fakat kimin şerhi olduğu meçhuldür. Her ikisinde de yazarın

6. **el-Medâbiğî** (1170/1756). Medâbiğî ismiyle meşhur Şeyh Hassan el-Mintavi'nin el-İknâ üzerine "Kifâyetü'l-Lebîbi fi halli şerhi Ebî Şücâ li'l-Hafîb" adında bir haşiyesi olup 1291/1875 yılında Kâhire'deki Bulak Matbaasında iki cilt halinde basılmıştır.⁴³
7. **İsmail b. Abdurrahman eş-Şâfiî el-Bilbîsî**.⁴⁴ Vefat tarihi bilinmeyen Bilbîsî, el-İknâ üzerine haşiyesini 1179/1765'te tamamlamıştır.⁴⁵
8. **Ahmed es-Sücâî** (1197/1783). Hediyyetü'l-Arifin yazarı, Ahmed b. Şihabuddin Ahmed b. Muhammed es-Sücai el-Misri eş-Şafii'nin (1197/1783) biyografisinde onun "Takyîdun Latîfun ve Enmûzecun Şerifun Haşiyetun alâ Şerhi'l-Hafîb eş-ŞİRBÎNÎ fi'l-fıkh" adında bir kitabından bahsetmiş,⁴⁶ fıkhıdaki hangi şerhi üzerine haşiye olduğunu ifade etmemiştir. Dr. Hassan b. Guneyman'ın Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Dergisi'nde yayımlanan "Ahmed b. Ahmed b. Muhammed es-Sücâî'nin Ahkâmu Lâ Siyyemâ kitabı" isimli makalede onu ŞİRBÎNÎ'nin el-İknâ üzerine haşiyesi olarak sunmuştur.⁴⁷
Söz konusu makalede ifade edildiğine göre es-Sücâî'nin, ŞİRBÎNÎ'nin el-İknâ'sındaki bazı bölümler üzerine iki küçük haşiyesi daha vardır:
 - a. **el-İknâ Şerhinin Mukaddimesi üzerine kısa bir şerh.**
 - b. **"Ezhâru Riyâdi Rida't-tahkiki ve't-tetkiki"** adında el İknâ'nın son kısmı üzerine yaptığı bir ta'lik çalışması.⁴⁸
9. **Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Cemel el-Uceyli** (1204/1789). el-Cemel adıyla ünlü bu alimin ŞİRBÎNÎ'nin el-İknâ kitabı üzerine tahrir kitabı vardır.⁴⁹

Diyerbi olarak zikredilmesinden yola çıkarak iki isimdeki kesin bilgileri birleştirince, bu haşiyenin "Hatib eş-Şirbîni'nin "Gaye Şerhi" üzerine olduğu ortaya çıktı.

⁴³ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

⁴⁴ Bilbîsî, Mısır'daki bir beldeye nisbetle verilmiş unvanıdır. Bkz. *Zirikîlî*, el-A'lâm I/317.

⁴⁵ Ömer Rıza Kehhâle, *Muceму'l-Müellifin*, I/368.

⁴⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin*, I/205.

⁴⁷ Bkz. *Mecelletu Camiati Ümmi'l-Kurâ XIV/119* (el-Mektebetü'ş-Şâmile, 2.09 sürüm).

⁴⁸ Bkz. *Mecelletu Camiati Ümmi'l-Kurâ*, XIV/119.

⁴⁹ Kitabın İskenderiye'deki el-Mektebetü'l-Belediyye'de (Şendi, II/8) bir yazması bulunmaktadır. Bk. *Fihrisü Ali'l-beyt*, 37/58

10. **Büceyremi** (1221/1806). Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremi'nin "Tuhfetu'l-Habibi alâ Şerhi'l-Hatîb"⁵⁰ adını verdiği haşiyeye ilk defa, el-İknâ'nın 1284/1867 yılındaki ilk baskısında onun hamişinde basılmıştır.⁵¹
11. **Nibrâvi** (1257/1841). Fıkıh, tefsir, hadis, belagat ve nahiv alimi Abdullah en-Nibravi, el-İknâ üzerine kaleme aldığı haşiyesini 21 Zilhicce 1257'de (m.1842) tamamlamıştır.⁵² Haşiyeye 1289/1872 yılında Kahire'de Bulak matbaasında İknâ ile birlikte basılmıştır.⁵³
12. **Şeyh İvaz Ahmed Efendi**⁵⁴. el-Müeyyid Ceridesi muharriri. Hicri 13. (Miladi 19.) asır alimlerinden⁵⁵
13. **Şeyh İbrahim el-Bâcûrî** (1276/1859).
Şeyh İvaz Efendi'nin haşiyesi ile Şeyh Bacuri'nin bazı takrirleri 1293/1876'de Kahire'deki Bulak matbaasında el-İknâ'nın hamişinde basılmıştır.⁵⁶
- 5- "Menâsiku'l-Hac"⁵⁷. el-Mektebetu'l-Ezheriyye'de (2404, Saâyide, 39955-V1-17)⁵⁸ müellifin yazdığı nüsha bulunmaktadır ve ondaki tarihe göre onu vefatından 23 yıl önce, yani 954/1547 yılında kaleme almıştır.

Bu kitap üzerine iki alimin şerhi vardır:

- 1- **Muhammed Haseballah**. 1244-1335/1828-1917 yılları arasında yaşayan fıkıhçı ve kelimci Muhammed b. Süleyman b. Haseballah el-Mekkî eş-Şâfiî'nin, Hatîb eş-ŞİRBİNÎ'nin Menâsiku'l-Hacc üzerine yazdığı şerh⁵⁹ 1311/1893 yılında Kahire'de onun hamişinde basılmıştır.⁶⁰

⁵⁰ Bk. *el-İknâu fi halli elfâzi Ebî Şücâ'*, Dâru'l-Ma'rife Beyrut, H. 1398.

⁵¹ Edward Fendik, *İktifau'l-Kanûi bimâ huve matbû*, I/154.

⁵² Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, II/293.

⁵³ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, II/1836.

⁵⁴ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, II/1392.

⁵⁵ *Fihrisu Âli'l-Beyt*, 223/75.

⁵⁶ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, II/1392.

⁵⁷ Zirikî, *el-A'lâm*, VI/6.

⁵⁸ *Fihrisu Ali'l-Beyt*, (no: 646).

⁵⁹ Zirikî, *el-A'lâm*, VI/152; Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, III/331.

⁶⁰ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

- 2- Ebû Bekir b. Salim b. Ahmed Ali b. Ebû Bekir b. Abdurrahman. Mekke'de doğup orada vefat eden, fakihliği yanında aynı zamanda edebiyatçı olan bu alimin ŞİRBÎNÎ'nin Menâsiku'l-Hacc üzerine büyük bir şerhi vardır.⁶¹
- 6- "Tezkiretu'l-Abidi bi Şerhi Mukaddimeti ez-Zâhid" kitabı. Bunun Kâhire'deki el-Mektebetu'l-Ezheriyye'de (No: 2469, Zeki, 40824) bir yazma nüshası bulunmaktadır.⁶²
- 7- ŞİRBÎNÎ'nin fıkıh alanındaki çalışmalarından biri de hocası Şihâbuddin Ahmed b. Hamza er-Remli'nin (957/1550) fetvalarını topladığı bir ciltlik kitaptır.⁶³
- 8- ŞİRBÎNÎ'nin Usûl-i Fıkıh'ta da "el-Bedru't-Tâliu fi halli elfâzi Cem'i'l-Cevâmi'" adında bir kitabı vardır.⁶⁴

2. Tefsir Alanındaki Eserleri:

- 1- Tefsir'de, "es-Sirâcu'l-Münir fi'l-iâneti alâ ma'rifeti ba'zi meânî kelâmi rabbinâ el-hakîm el-habîr" kitabı. 1285/1868'te Mısır-Bulak matbaasında 4 cilt halinde tek olarak, 1299/1882'de hamişinde Şeyhülislam Zekeriyâ el-Ensârî'nin "Fethu'r-Rahmân bi keşfi mâ yeltebesü mine'l-Kur'ân" isimli kitabıyla birlikte, hicrî 1311/1893'de de el-Hayriyye matbaasında hamişinde Beyzavi tefsiriyle birlikte yine 4 cilt halinde basılmıştır.⁶⁵

⁶¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, I/438.

⁶² *Hizânetu't-Turâs*, no: 103478.

⁶³ Örneğin *Fihrisu Âli'l-Beyt*'te (26/125) 9 nüsha kitap sıralanmaktadır. Onlardan biri Kâhire'deki el-Mektebetu'l-Ezheriyye'deki (640, 4130, 70V) rakamlı yazmadır. (el-Mektebetu'l-Ezheriyye Kataloğu'ndan (II/560) naklen).

⁶⁴ Kitabın el-Mektebetu'l-Ezheriyye'de (No: 59698) ve Riyad'daki el-Mektebetü'l-Merkeziyye'de (I/1893, Mecâmi') birer yazması bulunmaktadır. Bk. *Fihrisu'l-Ezheriyye*, I/109; *Hizânetu't-Turâs*, kitap no: 59698.

⁶⁵ Serkis, Yusuf, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109; Edward Fendik, *İktifau'l-Kanûi*, I/120.

- 2- **Tefsir'de, "Mes'eletun fi kavlihi teâlâ "Velel-âhiratu hayrun leke mine'l-ûlâ".**

İsminden anlaşılacağı üzere kitap, Duha sûresi 4. ayetinin (Gerçekten senin için ahiret dünyadan daha hayırlıdır.) tefsiriyle ilgilidir.⁶⁶

- 3- **Tefsir'de, "el-Mukaddimetu fi'l-besmele ve'l-hamdele."**

Adından anlaşılacağı üzere Besmele ve Hamdele'nin tefsirini yapan kitabın Ezher Yazma Eserler Kütüphanesi'nde (No: 314664)⁶⁷ ve Şam'daki Zâhiriye Kütüphanesi'nde (no: 3953, 5922) yazmaları bulunmaktadır.⁶⁸

3. Kelâm İlmindeki Eserleri:

- 1- **"Mukaddimetun fi Usûli'd-Din"** isimli bir kitap.⁶⁹
- 2- **Huleymî el-Cürçânî** adıyla meşhur Hüseyin b. Hasan b. Muhammed el-Cürçânî'nin (403/1012) imanun şubeleri konusundaki **"Minhâcu'd-Din"** adlı üç ciltlik değerli kitabının⁷⁰ şerhi.⁷¹
- 3- **"Risâletun fimâ yecibu ale'l-mükellefi i'tikâduh"**. Adından anlaşılacağı üzere bu, mükellefin mutlaka inanmakla yükümlü olduğu inanç meseleleri hakkında bir kitapçıktır.⁷²
- 4- **"Mes'eletun fi ferahi'l-meyyit bimen yezûruh"** kitabı. Adından anlaşıldığı üzere kitap, ölünün ziyaret edenlerden dolayı sevinmesi meselesini ele almaktadır.⁷³

⁶⁶ Mekke-i Mükerrreme el-Mektebetü'l-Merkeziyye'de (VI/755) bir yazma nüshası vardır. Bk. *Hizânetu't-Turâs*, no: 71322.

⁶⁷ Bk. *Fihrisu'l-Ezheriyye*, I/374.

⁶⁸ Bk. *Hizânetu't-Turâs*, no: 75060.

⁶⁹ Kitabın Kâhire'deki Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye Kütüphanesi'nde (I/208), Bayreyn, Menâme'deki Tarihi Belgeler Merkezi Kütüphanesi'nde (no: 223) yazma nüshaları vardır. Bk. *Hizânetu't-Turâs*, I/219, kitap no: 42228, 101030.

⁷⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, II/1871.

⁷¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin*, III/281; Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, III/69.

⁷² Kitabın Kâhire'deki el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de bir yazma nüshası (no: 329153.) bulunmaktadır. Bk. *Fihrisu'l-Ezheriyye*, I/109.

⁷³ Kitapçığın Mekke-i Mükerrreme'deki el-Mektebetü'l-Merkeziyye'de (VII/755) bir yazması vardır. Bk. *Hizânetu't-Turâs*, no: 71323.

4. Arapçaya Dair Eserleri

- 1- Sarf'ta, "el-Fethu'r-Rabbâni fî halli elfâzi tasrîfi İzzeddin ez-Zincânî" kitabı. Büyük Arapça alimi İmadüddin ez-Zincânî'nin (660/1262) "el-İzzî" isimli sarf kitabını, metin ile şerhin birbirine mezci türünden bir şerhidir. Kitapta ifade ettiğine göre ŞİRBÎNÎ bunu İmam İmam Şâfiî'nin kabri başında kaleme almıştır.⁷⁴
- 2- Nahiv'de, İbn Mâlik'in nahiv ilmindeki meşhur Elfiye'si üzerine kaleme aldığı "Fethu'l-Hâlık'l-Maliki fî Halli Elfâzi Kitâbi Elfiyyeti İbn Mâlik" adlı şerhi.⁷⁵
- 3- Nahiv'de, İbn Âcrûm adıyla meşhur Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed es-Sinhacî'nin (723/1323) "Mukaddimetu'l-Ecrûmiyye fi'n-Nahv" isimli meşhur nahiv kitabı üzerine "Nûuru's-Seciyye fî halli elfâzi el-Ecrûmiyye" isimli şerhi.⁷⁶
- 4- "Şerhu Şevâhi'l-Katr".⁷⁷ İlk baskısı 1283/1866'de Kahire'deki Mısır matbaasında yapılmış olup onda Katru'n-Nedâ da kitabın sonuna konmuştur.⁷⁸ Kitap Kitap kaynaklarda geçen farklı isimlerinden anlaşıldığı üzere İbn Hişam'ın "Katru'n-Nedâ" isimli meşhur nahiv kitabında geçen şâhitlerin şerh ve irabıdır. Kitap kaynaklarda geçen farklı isimlerinden anlaşıldığı üzere İbn Hişam'ın "Katru'n-Nedâ" isimli meşhur nahiv kitabında geçen şâhitlerin şerh ve irabıdır.
- 5- "Şerhu Şevâhi'l-Katr".⁷⁹ Kitabın ilk baskısı Kahire'de 1283/1866'de Mısır matbaasında bu isimle yapılmış, onda Katru'n-Nedâ da kitabın sonuna konmuştur.⁸⁰ Matbudaki adından ve onun bazı yazma nüshalarda "İ'râbu Şevâhi'l-Katr" olarak geçmesinden⁸¹ anlaşıldığı

⁷⁴ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, II/1139.

⁷⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin*, III/281.

⁷⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin*, III/281; Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

⁷⁷ Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109; Zirikî, *el-A'lâm*, VI/6.

⁷⁸ Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

⁷⁹ Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109; Zirikî, *el-A'lâm*, VI/6.

⁸⁰ Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

⁸¹ *Hizânetu't-Turâs*, no: 107670.

üzere kitap, İbn Hişam'ın "Katru'n-Nedâ" isimli meşhur nahiv kitabında geçen şâhitlerin irab ve şerhidir.

- 6- Belağat'ta, Sâdeddin Taftazâni'nin el-Mutavval isimli kitabı üzerine kaleme aldığı "Takrîrâtun ale'l-Mutavval" isimli kitabı. Bunun "Mısır Matbaası"nda tarihsiz bir baskısı vardır.⁸²

5. Diğer Alanlardaki Eserleri

- 1- Hadis'te, günahları silen amelleri konu edinen "el-Hisâlu'l-Mükeffire lizzunûbi" isimli kitap.⁸³
- 2- Siret'te, Miracı anlatan "Kıssatu'l-Mi'râc" kitabı.⁸⁴
- 3- Ahlak'ta, ana babaya iyiliği konu edinen "Risâletun fi Birri'l-Vâlideyn" adında bir kitapçık.⁸⁵
- 4- Şeyh İvaz Ahmed Efendi⁸⁶. el-Müeyyid Ceridesi muharriri. Vaaz ve irşadda, "el-Mevâizu's-Safiyye ale'l-Menâbir'l-Aliyye" veya "el-Mevâizu's-Şâfiye" adını taşıyan bir kitap.⁸⁷

⁸² Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I/1109.

⁸³ Halid Lekhal tarafından el-Mektebetü'ş-Şâmile (2.09. sürüm) programı için hazırlanmış olan ve çağdaş alimlerle araştırmacıların ilmi çalışmalarının toplandığı "el-Câmiu fi terâcumî'l-ulemâi ve talebeti'l-ilm" isimli bir e-kitap'ta (I/52), "el-Hisâlu'l-Mükeffire lizzunûbi" isimli bir ilmi çalışma zikredilmekte ve "Hatib eş-Şirbini"ye ait bir kitabın tahkikiidir" denilmekte, başka hiçbir bilgi bulunmamaktadır. 26.05. 2003 tarihli bir e-mail'de "Küçük bir ilim talebesi" adıyla bir katılımcının verdiği bilgilere göre ise, Dr. Hüsamüddin Affâne'nin, Hatib eş-Şirbini'nin yazma eserinden tahkik ettiği kitapçık Haccın günahları silmesine dair soru ve cevaplardan oluşmaktadır. Kitap haccın günahları sildiğini hakkında varit olan bir dizi hadisle ilim ehlinin onlar hakkında söyledikleri, sâlih amellerin sildiği günahların mahiyeti, büyük günahların onlara dahil olup olmadığı hakkındadır. Orada ifade edildiğine göre kitabın nassı www.ahlalhdeth.com'da bulunmaktadır. Bkz. *Mülteka Ehli'l-Hadis Arşivi* (el-Mektebetü'ş-Şâmile, 2.09. sürüm) I/14478.

⁸⁴ Kitabın Kâhire'deki el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de yazma bir nüshası (2484, Saâyide, 39916) vardır. Bk. *Hizânetu't-Turâs*, no: 109128.

⁸⁵ Kitabın Kâhire'deki el-Mektebetü'l-Hudeyviye'de yazma nüshası bulunmaktadır. Bk. *Hizânetu't-Turâs*, I/220, kitap no: 42225.

⁸⁶ Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûât*, II/1392.

⁸⁷ Kitabın A.B.D.'nin New Jersey eyaletinin Brinston şehrindeki Brinston kütüphanesinde iki adet yazması (no: 1132/1 2H, 605 1H, no: h 1132) bulunmaktadır. Bk. *Hizânetu't-Turâs* I/221/42226.

E. Şâfiî Mezhebi ve Hatib eş-ŞİRBÎNÎ

Hatib eş-ŞİRBÎNÎ Şâfiî fukahası nezdinde önemli bir yere sahiptir. Zira mezhebin müteehhirin fukahası mezhepte İmam Şâfiî'den gelen muhtelif rivâyetler ve fakihlerin değişik görüşlerini inceleyip asıl mezhebi en iyi ortaya koyan iki fakihin görüşlerinin en muteber görüş olduğunda icma etmişlerdir. Nitekim İbn Hacer el-Heysemi ve benzeri müteehhirin fukaha onlar hakkında şöyle demişlerdir: "Muhakkikler iyice araştırıp ve inceleyip mezhepte racih görüş olduğuna zann-ı galip ile kanaat etmedikçe iki alimden, yani İmam Râfiî ile İmam Nevevî'den önceki kitaplara itimat edilemeyeceğinde icma etmişlerdir. Onlara göre ikisinin ittifak ettiği hususlarda onların görüşü alınır. İhtilaf ettiklerinde ise müttemet olan İmam Nevevî'nin görüşüdür.⁸⁸

Mezhepte ikisinden sonra iki Minhac şarihi İbn Hacer el-Heysemi ile Muhammed er-Remli gelir. Dolayısıyla bu ikisine, hatta İbn Hacer'in Tuhfetu'l-Muhtac'ı ile Remli'nin görüşüne muhalif görüşlere itibar edilmez. İkisi arasında ihtilaf olduğunda Mısırlı fakihler Remli'nin, Hadramevt, Şam, Yemen'in çoğu, Hicaz bölgesi ve Kürdler ise İbn Hacer el-Heysemi'nin görüşünü tercih etmişlerdir.⁸⁹ Onların değinmediği konularda ise Şeyhülislam Zekeriyya el-Ensarî'nin görüşü, sonra Şeyh Hatîb-i ŞİRBÎNÎ'nin görüşü esas alınır.⁹⁰ Böylece Hatib eş-ŞİRBÎNÎ'nin mezhepte önemli bir yere sahip olduğu açıktır.

II. EL-HATİB EŞ-ŞİRBÎNÎ'NİN "MUĞNİ'L-MUHTAC İLÂ MA'RİFETİ MEÂNİ ELFÂZİ'L-MİN HÂC" KİTABI

A. İMAM NEVEVÎ VE MİN HÂCÜ'T-TÂLİBİN KİTABI

1. İmam Nevevî

İmam Nevevî; Muhyiddin Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Meri b. Hasan b. Hüseyin en-Nevevî'dir. 631/1233 yılında Horan'ın Nevâ belde-sinde doğan İmam Nevevî Kur'ân eğitimini orada aldı. Sonra ilim tahsili

⁸⁸ Ali Cuma, *el-Medhal*, s. 24.

⁸⁹ Ali Cuma, A.g.e. s. 24.

⁹⁰ Şeyh Şirbini'den sonraki muteber fakih ve kitapların sıralaması ise şöyledir: Ziyadi'nin İbn Hacer'in Tuhe'si üzerine hâşiyesi, sonra İbn Kasım el-Abbadi'nin Tuhe üzerine hâşiyesi, sonra Şeyh Umeyra'nın Şerh-i Muhalla üzerine hâşiyesi, sonra Şeyh Ali Şibrâmî'si'nin (1087/1676) Remli'nin Nihaye'si üzerine hâşiyesi, sonra Halebi'nin (925/1519) Hâşiyesi, sonra Şevberî'nin (1069/1659) Hâşiyesi, sonra Annânî'nin (1098/1687) Hâşiyesi. Tüm bunlar mezhebin temel esaslarına aykırı düşmemesi şartıdır. Bk. Ali Cuma, A.g.e. s. 25.

için Dımaşk'a gitti. Orada ilim metinlerini ezberlemeye ve alimlerden yoğun bir şekilde ders almaya başladı. Bir süre sonra da telif ve tasnife yöneldi. Ebû Şâme'nin 1266/665 yılında vefatıyla boşalan Daru'l-Hadis Medresesi'nin başına geçti ve bu görevini vefat edene kadar sürdürdü. Babasıyla gittiği hacdan birlikte dönerken uğradıkları Neva'da sıtmaya yakalanarak orada 676/1277 yılında vefat etti.⁹¹

İmam Nevevî'nin çok sayıdaki hocalarından bazıları şunlardır: Hadiste, Ebû Bekâ Hâlid en-Nablusi (663/1265) ve Ebû İshak el-Muradi (668/1269). Usul-ü Fıkıh'ta, Kadı Ebu'l-Feth et-Tüfeylisi. Fıkıh'ta, Kemal İshak el-Mağribi (650/1252) ve Şemseddin Ebû Muhammed et-Türkmâni el-Makdisi (654/1256). Nahiv'de, İbn Malik (672 1273).⁹²

İmam Nevevî'den çok sayıda öğrenci ders almış, elinde İslam dünyasının dört bir yanından gelen nice büyük alimler ve önderler yetişmiştir. Onlardan bazıları şunlardır: İbn Attâr (724/1324),⁹³ Ebu'l-Ğanâim el-Kalânsi (726/1326),⁹⁴ Necmeddin el-Hezbani eş-Şâfiî (699/1299), İbn Hafîbel-İsnâi (712/1312), Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Abbas b. Ci'vân (699/1299/), Süleyman b. Hilal Ebû Fadl ed-Dârâni (725/1325), Hafız el-Cemâl Ebû Haccâc Yusuf b. Zeki el-Mizzî (744/1344)⁹⁵

İmam Nevevî genç denilebilecek yaşta vefat etmesine rağmen bir çok ilim dalında çok sayıda kitap kaleme almış, bir kısmını tamamlarken kalan bir çoğunu tamamlamasına ömrü yetmemiştir. Fıkıh alanındaki kitaplarından en önemlileri şunlardır: Rafii'nin "eş-Şerhu'l-Kebir" isimli kitabının muhtasarı olan ve mezhebin temel kitaplarından sayılan "Ravzatu't-Tâlibîn" kitabı. "et-Tenbih" kitabında geçen nükteleri ele aldığı "Nüketu't-Tenbih" kitabı. "Minhâcü't-tâlibîn" kitabı ile bunun üzerine bir tür ta'likat olarak kaleme aldığı "Dekâ'iku'l-Minhâc" kitabı. Ebû İshak eş-Şirazi'nin (476/1083) "el-Mühezzeb" isimli kitabı üzerine yazmaya başladı, fakat tamamlamaya ömrünün yetmediği "el-Mecmû'" adındaki büyük fıkıh şerhi.⁹⁶

⁹¹ Tâcüddin es-Sübki, *et-Tabakâtu's-Şâfiyye el-Kübrâ*, Daru Hecr, H. 1423, 2. Baskı, 8/396; İbn Kâdi Şühbe, *et-Tabakâtu's-Şâfiyye*, Alemü'l-Kütüb Beyrut H. 1407, II/153.

⁹² İbn Kâdi Şühbe, *et-Tabakâtu's-Şâfiyye*, I/98.

⁹³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin*, I/295.

⁹⁴ İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, Haydarabad 1972, II/255.

⁹⁵ İmam Nevevî'nin öğrencileri için Bkz. Sehâvî, *el-Menhelu'l-Azib er-Raviy fi kutbi'l-evliyâ en-Nevevî*, s. 19- 25 (el-Mektebetü's-Şâmile, sürüm: 2.09).

⁹⁶ İmam Nevevî bu kitabında Ribâ bahsinin ortalarına kadar ulaşmıştır. Bk. İbn Kâdi Şühbe, *et-Tabakâtu's-Şâfiyye*, II/156. İmam Nevevî'nin kitapları için Bkz. Sehâvî, *el-*

2. Minhâcu't-Tâlibin

a. Muhtevası ve Özellikleri

Kısaca el-Minhâc adıyla da anılan "Minhâcu't-Tâlibîn fi Muhtasari'l-Muharrar" kitabı, adından anlaşılacağı üzere Muharrar isimli kitabın muhtasarıdır. Muharrar, Şâfiîlerin önde gelen fakihlerinden İmam Ebû Kasım Abdülkerim b. Muhammed er-Râfîî el-Kazvini'nin (623/1226) İmam Gazali'nin el-Veciz kitabını ihtisarıdır. İmam Gazali İmam Cüveyni'nin en-Nihaye kitabından kısaltarak el-Basit'i, sonra ondan kısaltarak el-Vasit'i, sonra da ondan kısaltarak bu el-Veciz'i kaleme almıştır. İmam Cüveyni'nin en-Nihaye'si ise İmam Şâfiî'nin dört kitabının, yani el-Ümm, el-İmla, el-Buvaytî ve Muhtasaru'l-Müzeni kitaplarının kısaltmasıdır.⁹⁷

Râfîî'nin el-Muharrar kitabı Şâfiîlerce meşhur ve muteber bir kitap olup bir çok şerhi vardır.⁹⁸ İmam Nevevî, el-Muharrar'ın en sağlam muhtasar fıkah kitabı olduğunu, bir çok faydalı bilgileri içerdiğini, Şâfiî mezhebinin görüşlerine ulaşmada temel kaynak, fetva ehlinin ve başka ilim talebelerinin dayanağı olduğunu ifade eder. Nevevî, 19 Ramazan 669 tarihinde tamamladığı eserinin önsözünde, el-Muharrar'ın geniş hacmi sebebiyle ezberlenmeye müsait olmadığından onu yarı yarıya kısaltmaya karar verdiğini,⁹⁹ bunu yaparken de ondan hiçbir hükmü ve ihtilafı atmayacağını, tamamladığında onun el-Muharrar'ın şerhi gibi olacağını ifade eder.¹⁰⁰ Onda yaptığı değişiklik ve tasarrufları şöyle özetler; metinden atılmış bazı kayıtları eklemek, manası kapalı olan kelimelerin yerine açık olanı getirmek, onda mezhebe aykırı olarak zikredilen az sayıda meselede mezhebi zikretmek, varsa birden çok kavi, vecih, tarik ve nassı zikredip bunların hepsinde tercih sırasını belirtmek.¹⁰¹

Râfîî'nin, el-Muharrar kitabında Şâfiî mezhebini zayıf görüşlerden arındırıp en sahih görüşleri tespit ederek mezhebin görüşünü ortaya koyma hususunda mezhepte önemli bir hizmet ortaya koymasından sonra Nevevî'nin bu kitap üzerinde bazı düzeltmeler, tashihler ve eklemeler

Menhelu'l-Azib er-Raviy fi kutbi'l-evliyâ en-Nevevî, s. 7-19; İbn Kâdı Şühbe, I/98; M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII/46-49.

⁹⁷ Ali Cuma, *el-Medhal*, 25.

⁹⁸ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II/1612.

⁹⁹ Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn* (Muğni'l-Muhtâc şerhiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2004, 2. Baskı), I/34.

¹⁰⁰ Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn* (Muğni'l-Muhtâc şerhiyle, Dâru'l-Ma'rife), I/39.

¹⁰¹ Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn* (Muğni'l-Muhtâc şerhiyle, Dâru'l-Ma'rife), I/35. Ayrıca Bkz. M. Kamil Yaşaroğlu, "Minhâcu't-Tâlibin" *DİA*, XXX/112.

yaparak meydana getirdiği el-Minhac kitabıyla Şâfiî mezhebinde meselelere son nokta konulmuş, bu kitap Şâfiî fukahasinca bu konuda zirve kabul edilmiştir. Yazıldığından itibaren mezhep fukahasinca ilgi odağı haline gelen kitabın yerine geçen veya yerini tutan başka kitap olmamıştır. Nitekim ondan sonra yapılan ilmi çalışmalara bakıldığında gerek şerh, gerekse ihtisar, nazım vs. şeklinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun el-Minhac odaklı olduğu görülür.

b. el-Minhac Üzerine Kaleme Alınan Kitaplar

el-Minhac üzerine o kadar şerh, hâşiye, nazm vs. yazılmıştır ki bunların sayısının tamamlanmayanlarla birlikte bini geçtiğini söyleyenler dahi olmuştur.¹⁰²

el-Minhac üzerine yazılıp tamamlanan şerhlerin belli başlıları şunlardır:

- 1- Celâleddin el-Mahallî'nin (864/1459), "Kenzü'r-râğibîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn" isimli şerhi.
- 2- İbn Hacer el-Heysemî'nin (974/1567) "Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc" isimli şerhi.
- 3- Hatib eş-ŞİRBİNÎ'nin, "Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc" isimli şerhi.
- 4- Şemseddin er-Remlî'nin (1004/1596) "Nihâyetü'l-Muhtâc" şerhi.
- 5- Bedreddin İbn Kâdî Şühbe'nin (790/1388) "Bidayetü'l-muhtac fi şerhi'l-Minhâc" şerhi.
- 6- Şehabeddin el-Ezraî'nin (783/1381) "Kûtü'l-muhtâc" isimli şerhi.¹⁰³

Bu şerhler arasında Şâfiî fukahasinca en çok rağbet gören ve üzerinde çalışılanlar şu dört kitaptır: eş-Şarih (el tarif edatıyla) lakabıyla meşhur olan¹⁰⁴ el-Celal el-Mahalli ile İbn Hacer el-Heysemî, Hatib eş-ŞİRBİNÎ ve Şemseddin er-Remlî'nin şerhleri.

Bu şerhler üzerine bazı fakihlerin de hâşiyeleri vardır. el-Mahallî'nin şerhi üzerine "Kalyûbî ve Umeyra Hâşiyesi", Tuhfetü'l-Muhtac üzerine yazılan "Abdulhamid eş-Şirvânî Hâşiyesi", Nihayetu'l-Muhtac üzerine Ali b. Ali eş-Şebremellisi Hâşiyesi bunlardan bazılarıdır.¹⁰⁵

¹⁰² Fehd Abdullah el-Hubeşî, *el-Medhal ilâ Mezhebi's-Şâfiî*, 39.

¹⁰³ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, II/1875. 000

¹⁰⁴ Fehd Abdullah el-Hubeşî, *el-Medhal ilâ Mezhebi's-Şâfiî*, 71.

¹⁰⁵ Fehd Abdullah el-Hubeşî, *el-Medhal ilâ Mezhebi's-Şâfiî*, 42, 43.

Minhâcu't-tâlibîn kitabı üzerine ihtisar ve nazmlar da bulunmaktadır.¹⁰⁶ Zekeriyya el-Ensari'nin (926/1520), üzerine hem kendisinin hem başkalarının şerh yazdığı "el-Menhec" adındaki ihtisarı¹⁰⁷ ile Burhaneddin İbrahim b. Ahmed el-Kettani'nin (871/1467) "Günyetu'l-Muhtac ilâ nazmi'l-minhâc" isimli nazmı¹⁰⁸ bunlardan bazılarıdır.

B. HATİB EŞ-ŞİRBİNİ'NİN MUĞNİ'L-MUHTAC'DAKİ METODU

1. Yazarının İfadesiyle Muğni'l-Muhtâc

Hatib eş-ŞİRBİNİ'nin Muğni'l-Muhtâc'ın mukaddimesinde ifade ettiğine göre bu şerhte şunları yapmayı hedeflemiştir:¹⁰⁹

- Metindeki ibarelerin direkt ifade ettiği mânâları açıklamak.
- İbarelerin dolaylı olarak ifade veya işaret ettiği mânâları açıklamak.
- İfadelerdeki akla hemen gelmemesi mümkün uzak mânâları beyan etmek.
- Hükümlerin delil ve illetlerini zikretmek.
- Şâfiî fukahasından ashab ve müteehhirince esas ve mutemet kabul edilen görüşleri bildirmek.
- Fetvâ verenler için kaynak olacak şekilde fetva kabul edilen görüşleri zikretmek.

Hatib eş-ŞİRBİNİ mukaddimede kitabın adını "Muğni'l-muhtâci ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc" (Minhâc'ın ifadelerinin mânâlarını bilme ihtiyacı duyan kimsenin bu ihtiyacını tamamen gideren) adını verdiğini belirtmiş, sebebini ise "okuyucuyu zahmet ve yorgunluktan kurtarması, ihtiyacını gidererek rahatlığa erdirmesi ve (kimseye sormaya veya araştırmaya) gerek bırakmaması" olarak açıklamıştır.¹¹⁰

Müellif mukaddimede el-Minhâc metnini meşhur ve büyük imamlardan hem rivâyeten hem de dirâyeten aldığını ifade etmiştir.¹¹¹ Bu ise şerhe ilmi bir ağırlık kazandıran ve okuyucuya güven veren bir husustur. Zira el-Minhâc yazarının söylediklerinden ne kastettiğini kendisine kadar

¹⁰⁶ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, II/1875.

¹⁰⁷ Edward Fendik, *İktifau'l-Kanûi bimâ huve matbû*, I/156.

¹⁰⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Arifin*, I/24.

¹⁰⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Ma'rife, I/2.

¹¹⁰ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I/20, Dâru'l-Ma'rife.

¹¹¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I/20, Dâru'l-Ma'rife.

uzanan bir rivâyet ve tedris silsilesi yoluyla almış olması müphem ve müşkil ifadelerde bizzat ne kastettiğini kesin bir şekilde bilmek açısından önemlidir. Çünkü ilmi eserlerde metin sahibinin ne kastettiği hususunda şarihlerin ihtilafı, vaki olan bir husustur.

2. Yazarın Kitaptaki İstilahları:

ŞİRBÎNÎ'nin mukaddimesinin sonunda kitaptaki kendine ait bazı istilahlarını açıklamıştır ki onlar şöyledir:

- Şeyhunâ (hocamız): Şeyhulislam Zekeriyya el-Ensârî.
- Şeyhî (hocam): Şehabeddin er-Remlî.
- eş-Şârih: Muhakkik ve mudakkik alim el-Celâl el-Mahalli.
- "Şeyhâni" (İki büyük alim), "لَا" (ikisi dedi ki) veya "قَالَ" (ikisi nakletti ki) gibi ifadelerde kastedilenler: İmam Râfî ile İmam Nevevî.
- "Tercih edilen" veya "Râcih" gibi bir ifade kullanıp da sahibini zikretmemişse o bu iki alimdir. Tercih sahibi başka biriyse ismiyle belirtmiştir.¹¹²

3. Hacmi

ŞİRBÎNÎ'nin Halil'den (v. 174/790) naklettiği gibi, "Söz anlaşılması için uzun, ezberlenmesi için kısa söylenir."¹¹³

Bununla birlikte bir kitabın uzunluk ve kısalığı, kişiye, zamana, amaca vs. ye göre farklılık arz eden göreceli bir husustur.

Evvela İmam Nevevî'nin el-Minhac'ına bakılacak olunursa, onun, temel fıkhi meseleleri ele alan, orta, hatta orta üstü/uzunca bir metin olduğu söylenebilir.

Muğni'l-Muhtâc'ı ise müellifi ŞİRBÎNÎ mukaddimesinde lüzumsuz uzatmalardan ve gereksiz bilgiler vermekten kaçınacağını ifade etmiş ve yazmayı hedeflediği kitabı, "metnin kısa bir şerhi" diye nitelemiştir. Bu, ŞİRBÎNÎ'den önce kaleme alınan ve hemen her konuda çok sayıda delilin zikredildiği, bir çok konuda diğer mezheplerin görüşlerinin delilleri ve tartışmasıyla birlikte Mukayeseli Fıkıh üslubuyla ele alındığı Maverdi'nin (450/1058) "el-Havî"sine ve İmam Nevevî'nin "el-Mecmû"una oranla böyledir. Fakat, tüm yönlerden genel bir değerlendirme yapılacak olunursa, bizce Muğni'l-Muhtâc orta hacimli, hatta ortadan biraz daha uzun fıkıh

¹¹² Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I/20, Dâru'l-Ma'rife.

¹¹³ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I/34, Dâru'l-Ma'rife.

kitaplarından sayılır. Çok uzun değildir; çünkü fikhî meselelerin sayısı aşırı fazla değildir. Delillerde de her delil türünden getirilmediği gibi getirilen türden de sadece bir delille yetinilir. Onlarda da uzun münakaşalara girilmez. Başka mezhepler de yok denecek kadar az zikredilir. Kısa da değildir; çünkü metindeki meseleler başkaları da eklenerek uzunca şerh edilmiş, özellikle temel meselelere *Kur'ân, Sünnet ve diğer Edile-i Şer'iyye'den deliller getirilmiştir. Bazı itirazlar zikredilip cevaplandırılmıştır. Mezhep içindeki ihtilafı görüşler ele alınıp tercih yapılmıştır. Tüm bunlardan dolayı kitap muhtasar olmaktan çıkmış, fakat bunların hiçbirinde uzatmaya gidilmediğinden dolayı aşırı uzun bir fıkıh kitabı sınıfına girmeyip, ortadan biraz daha uzun bir kitap olmuştur.

Şerhin metne oranla uzunluğuna gelince; bilgisayar ortamında tespit ettiğimiz kadarıyla şerh metnin 145 katıdır.

4. Kitabın kolaylık-zorluk bakımından değerlendirilmesi

Bir kitabın hacmi gibi kolaylık ve zorluğu da görecelidir.

İleride değinileceği gibi Muğni'l-Muhtâc diğer şerhlere oranla daha kolay, ifadeleri daha hoş ve tatlı sayılmıştır. Fakat buna rağmen onun, alimlerden ders alarak değil de kendi başına okuyan kimse, özellikle çağımız insanı açısından zor olduğunu söylemek zorundayız.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Muğni'l-Muhtâc kısa şerhlerden değildir. Bununla birlikte ifadelerde kısaltmaya gidilmiş, cümleler adeta sıkıştırılmış bir hal almıştır. Geçmiş asırların, özellikle şerh ve haşiye döneminin karakteristik özelliğine uygun olarak bu kitapta da, günümüzde birkaç cümlede ifade edilen mânâlar bir cümlede, müstakil bir cümleyle ifade edilen mânâlar başka bir cümle içinde bir kayıt veya işaretle ifade edilmiştir. Bu da kitabı zorlaştırmıştır. Dolayısıyla okuyucu onu yavaş yavaş okumak, işaret ettiği şart, kayıt ve nüktelere dikkat edip farkına varmak ve sözü onların ışığında anlamak zorundadır. Aksi taktirde yanlış ve eksik anlamalar kaçınılmaz olacaktır.

5. Şerh Türü

Hatib eş-ŞİRBİNÎ Minhac'ı cümleler halinde toplu bir şekilde şerh etmez. Bilakis cümle aralarına onu daha anlaşılır kılacak ve akla gelecek başka manaları izale edecek açıklayıcı kelimeler ekleyerek, gerekli açıklamalar yaparak, ihtiyaç duyulan kayıt ve şartları düşerek, kısa delilleri zikrederek metin ile şerhi birbirine mezceder. Ardından, konuyu daha

çok açmak ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak maksadıyla diğer delillerle itirazları ve başka benzer hususları ekler.

Sonuçta metin ve şerh bir bütünlük oluşturur ve adeta bir kişinin kaleminden çıkan bir kitap halini alır. Muhtemelen bunu tekrara gerek kalmaması için yapmıştır. Çünkü blok (cümle cümle) şeklindeki şerh, daha sonra içerdiği parçaların tekrarını zorunlu kılar.

6. Başlıklar

ŞİRBÎNÎ, kitabındaki başlıklarda şerhini yaptığı el-Minhac'a uy-
muş, tespit edebildiğimiz kadarıyla hiçbir değişiklik yapmamıştır.

İmam Nevevî ise el-Minhac'ta ana konuları "kitap" başlığı altında ele almıştır. Konuya bazen direkt girerken, bazen alt başlıklarla girmiştir. Alt başlıklar ise konu önemli ve uzunsa bâb, yoksa fasıldır.

Başlıkların detayında dikkat çeken hususlardan biri, Cemaat Na-
mazı başlığının yaygın olduğunun aksine, "Kitabu's-Salât" başlığı altında bir başlık (Bâb/Fasıl) değil, "Kitabu Salâti'l-Cemâa" adıyla ayrı bir ana başlık olarak zikredilmesidir.¹¹⁴ Oysa bu, örneğin et-Tenbih¹¹⁵ ile el-Mühezzeb'de¹¹⁶ "Kitab"ın alt başlığı olan "Bâb", Ebû Şüca metninde "Kitab"ın alt başlığı olan "Fasl" başlığıyla verilmiştir.¹¹⁷

Başlık şer'i bir ıstılahı içeriyorsa ŞİRBÎNÎ kısa ve öz bir şekilde onun sözlük ve şer'i mânâsını, gerektiğinde delil ve şahitleriyle birlikte verir. Başlıkta kastedilen mânâyı açıklar. Lugavi ve Şer'i mânâ arasındaki ilişkiyi belirtir.¹¹⁸ Sonra onun şer'i temel ve delillerini zikreder.¹¹⁹ Varsa meşru kılınmasına veya teşri tarihine dair yine kısaca bilgiler verir.¹²⁰

ŞİRBÎNÎ metinde yer almayan başlı başına bir konuyu ele almak veya bir konuda uyarı ve hatırlatma yapmak, bir fayda veya fıkhi mese-

¹¹⁴ Bk. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, I/120, 229 (s. 120'de "Kitabu's-Salâti" s. 229'da "Kitabu Salâti'l-Cemâa").

¹¹⁵ Bk. Ebû İshâk eş-Şirazi, *et-Tenbih*, Beyrut 1403/1983, I/24, 37. (s. 24'de "Kitabu's-Salâti", s. 37'de "Bâbu Salâti'l-Cemâati").

¹¹⁶ Bk. Ebû İshâk eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, Beyrut 1992 (Vehbe Zühayli'nin tahkikiyle) I/50, 93. (s. 50'de "Kitabu's-Salâti", s. 93'de "Bâbu Salâti'l-Cemâati")

¹¹⁷ Bk. Ebû Şüca el-İsfehânî, *Metnu Ebî Şüca*, Dimaşk 1978 (Mustafa Boğa'nın tahkikiyle), s. 39'de "Kitabu's-Salâti", s. 69'da "Fasl: Salatu'l-Cemâati".

¹¹⁸ Örneğin bk. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr: I/, 120 (Namaz Kitabı'nın girişi), I/368 (Zekât Kitabı'nın girişi), II/296(Şüf'a Kitabı'nın girişi).

¹¹⁹ Örn olarak bk. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr: I/86 (Teyemmüm Babı'nın girişi), II/146 (Teflis Kitabı'nın girişi), II/193 (Havale Kitabı'nın girişi).

¹²⁰ Örnek olarak Bkz. Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Ma'rife, I/142.

le/meseleler zikretmek istediğinde, metinde yer alan başlıklardan ayrı olarak Fasl,¹²¹ Fûru,¹²² Fer'¹²³ ve Faide¹²⁴ gibi başlıklar atıp konuyu o başlık altında ele alır. Onun Faideler ve Fasil başlıkları altında ele aldığı konular bazen bir hayli uzar. Mesela Taharet Kitabı'nda Kur'ân'a el sürmekten bahsettikten ve metni biraz daha açarak şerh ettikten sonra el-Fevaid diye bir başlık atıp¹²⁵ Kur'ân'la ilgili; Onun duvara nakşedilmesi, Kur'ân veya Allah'ın isimlerinden birinin necis bir şeyle yazılması, küfür diyarına Kur'ân'ı yanında götürmek ve Kur'ân okuma adabı gibi pek çok konuya kısa kısa değinmiştir.

ŞİRBİNÎ eklediği bu tür başlıklar altında bazen kısa ve öz bir şekilde ilme dair bazı teknik konularda bilgi verir ki kitabın en zarif ve hoş yerlerinden biri burasıdır. Mesela kitabının başlarında özelde fıkıh, genelde diğer ilimlerde istifade edilecek teknik terimlerden olan tahkik, tetkik, terkik, tenmik ve tevfiik kelimelerinin manalarını tek bir cümlede vermiştir.¹²⁶

ŞİRBİNÎ nâdiren ve ihtiyaç gördüğünde el-Minhac'taki başlıklar arasındaki ilişki ve sıralamadaki sebep ve hikmete değinir. Başka fakihlerce farklı bir sıralama varsa onu da zikredip her birinin bakış açısını açıklar. Mesela "Mestler Üzerine Mesh Bâbı" konusunu Nevevî'nin Abdest Bâbı'ndan sonra getirmesinin sebebini "meshin yıkamadan bedel olması" şeklinde açıklamıştır. Râfî'nin onu Teyemmüm Bâbı'nın ardından zikretmesini işe, "çünkü bunlar (hem teyemmüm, hem mesh), namazı mübah kılan meshlerdir" ifadesiyle açıklamıştır.¹²⁷

7. Metnin Manasını Açıklamaya Matuf Şerhi

Biyografisinde geçtiği gibi ŞİRBİNÎ, dil bilimlerinin Sarf, Nahiv, Belagat gibi farklı alanlarında ciddi kitaplar telifler kaleme alacak kadar kuvvetli bir dilbilimcidir. Onun bu yönü yazdığı diğer kitaplarda da tezahür etmiştir.

¹²¹ Bk. *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/39, 96.

¹²² Bk. *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/28, 150, II/157, 203, 210, 228.

¹²³ Bk. *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/56, 73, II/272, 291.

¹²⁴ Bk. *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/18, 22, 26.

¹²⁵ Bk. *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/38.

¹²⁶ ŞİRBİNÎ şöyle der: " من كلام سيدي أبي المواهب يعرف منها الفرق بين التحقيق والتدقيق. قال: إثبات المسألة بدليلها تحقيق، وإثباتها بدليل آخر تدقيق، والتعبير عنها بلفظ العبرة الحلوة ترفيق، وبمزاغة علم المعاني والبديع في تركيبها تدقيق، وإثباتها بدليل آخر تدقيق، والتعبير عنها بلفظ العبرة الحلوة ترفيق، وبمزاغة علم المعاني والبديع في تركيبها تدقيق. *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Ma'rife, I/33.

¹²⁷ *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Ma'rife, I/108.

ŞİRBİNÎ Kitap, Bâb veya Fasil gibi konulara ihtiyaç gördüğünde evvela başlıktaki kelimeleri lügat bakımından inceleyerek girer; onların lügat manasını açıklayıp Kur'ân, Arapların ifadeleri ve şiiirlerden örnekler getirir, kelimenin kökünü ve nereden geldiğini zikreder.

Konu içinde geçen kelimeleri ise daha kısa ele alır; bazen aynı derecedeki veya daha açık müterâdifini vermekle yetinir. Gerek gördüğünde hareketlerini ve farklı lehçeleri zikreder.¹²⁸ Bütün bunlarda çoğu zaman kaynak zikretmezken, bazen Muhammed b. Ahmed el-Ezheri (370/980)¹²⁹ ve İsmail b. Hammad Cevherî (393/1003)¹³⁰ gibi lügat alimlerini referans gösterir.

ŞİRBİNÎ metindeki müşterek kabilinden kelimedede ondan kastedilen mânâyı zikrederek okuyucudaki muhtemel tereddüdü giderir. Manayı açacak olan mukadder bir kelimeyse onu metindeki yerine yerleştirir. Zamir ve ism-i işaretlerin mercilerini zikredip başka ihtimalleri ortadan kaldırır.¹³¹

¹²⁸ Bk. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, I/233, II/85, 186, III/336, IV/27.

¹²⁹ *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, I/25, 123, 141, 158, 247, 292, III/244, 335, IV/158.

¹³⁰ Şirbini'nin en çok referans gösterdiği dilbilimci Cevheri'dir. Örnek olarak bk. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, II/71, 89, 91, 111, 114, 117, 169, IV/315, 317, 339, 341, 343, 426, 429, 538.

¹³¹ Örnek olarak şu metni okuyalım: *وَإِنْ تَخَلَّفَ الْمَأْمُومُ (بِرُكْنٍ) فَيَطِيءُ عَامِدًا بِلَا عُنُقٍ (يَأْتِي) فَرَّخَ الْإِمَامُ مِنْهُ (هُوَ) أَيِ الْمَأْمُومِ (فِيْمَا قَبْلَهُ) كَانَ ابْتَدَأَ الْإِمَامُ رَفَعَ الْبَاعِثِدَالَ وَالْمَأْمُومُ فِي قِيَامِ الْقِرَاءَةِ (لَمْ يُبْطَلْ) صَلَاتُهُ (فِي الْمَصْحُوحِ) لِأَنَّهُ تَخَلَّفَ يَمِينٌ سِوَاءَ أَنْ كَانَ طَوِيلًا كَالْمِثَالِ الْمُتَقَدِّمِ أَمْ قَصِيرًا كَانَ رَفَعَ الْإِمَامُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجْدَةِ الْأُولَى وَهُوَ مِنَ الْجُلُوسَةِ بَعْدَهَا لِلْمَسْجُودِ وَالْمَأْمُومُ فِي السُّجْدَةِ الْأُولَى ، وَالثَّانِي: يُبْطَلُ لِمَا فِيهِ مِنَ الْمُخَالَفَةِ مِنْ غَيْرِ عُنُقٍ. أَمَا إِذَا تَخَلَّفَ بِحُورٍ رُكْنٍ كَانَ رَفَعَ الْإِمَامُ حُورَ السُّجْدَةِ الْوَأُولَى وَالْمَأْمُومُ ثُمَّ لِحْفَهُ قَبْلَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ ، أَوْ تَخَلَّفَ بِرُكْنٍ يُعْتَرِ لَمْ يُبْطَلْ صَلَاتُهُ قَطْعًا.* (Şayet) imama uyan fiilî (bir rükünde imam bitirmiş ve kendisi) yani imama uyan (hiçbir özrü olmaksızın ve kastılı olarak hâlâ bir önceki rükünde olacak kadar geri kalmışsa) mesela imam rükudan kalkmış iken kendisi hâlâ kıraat kıyamında ise (en sahih görüşe göre) namazı (bozulmaz). Çünkü bu gecikme basit bir gecikmedir; ister geçen örnekteki gibi uzun olsun, ister imama uyan ilk secdeye iken imamın başını kaldırıp sonraki secdeye doğru eğilmesi meselesindeki gibi kısa olsun. Diğer görüşe göre ise imama mazeretsiz muhalefetten dolayı namazı bozulur. Fakat, imamın rükuya cemaatsız gitmesi gibi imama uyan hiç bir rükünde gecikmeyecek kadar bir gecikme yapar veya bir özürden dolayı imamdanda bir rükün gecikirse, bu durumlarda namazı ihtilafsız bozulmaz."Görüldüğü gibi burada şarih "tehallefe'nin müstetir zamir şeklindeki failini "el-imam" diyerek zahir isimle zikretmiş, "birükün'den sonra "fi'liyyin", "âmiden" ve "bilâ uzrin" demek suretiyle dikkate alınması gereken üç kaydı zikretmiştir. Sonra "huve" zamirinin mercisini "ey el-me'mûm" sözüyle bildirmiştir. Sonra "keen ibtedee" diyerek zikredilene bir örnek vermiş, ardından yine "لم يُبطل" fiilinin müstetir zamir şeklindeki failini "salâtuhu" diyerek zahir isim şeklinde zikretmiştir. "liennehu tehalüfün..." diyerek "el-Esahh" görüşün gerekçesini zikretmiştir, sonra "em kâsiran"ı "keen rafea'l-imâm..." diyerek örneklemiştir. Ardından "ve's-sânî" diyerek "el-Esahh"ın

Daha önce geçtiği gibi, İmam Nevevî el-Minhac'ı Râfiî'nin el-Muharrar'ından ihtisar ederken ona gerekli gördüğü bazı meseleler ekleyeceğini, bunu yaparken de başta "قلت", sonunda ise "والله أعلم" diyeceğini ifade etmiştir.¹³² Onun dışında da bir iki kelimelik basit eklemeler yapacağını, okuyucunun onu gördüğünde tereddüde düşmeyip kabul etmesini söylemiştir. İşte ŞİRBÎNÎ, bu tür ziyadelerin şerhine geldiğinde, "Bu Nevevî'nin el-Muharrar'a, belirtmeden yaptığı ziyadelerdendir" diyerek okuyucuyu bilgilendirir. Tespit ettiğimiz kadarıyla, ŞİRBÎNÎ'nin bu şekilde tenbihte bulunduğu Nevevî tarafından yapılan ziyadelerin sayısı 75 civarındadır.

8. Görüş ve Delillerin zikredilmesi

Hatib eş-ŞİRBÎNÎ evvela metinde zikredilen görüşü gerekli açıklamalarla birlikte şerh eder, delil ve gerekçelerini getirir. Sonra varsa onun benzer, zıt veya farklı suretlerini ele alır ve yine delilleriyle açıklar. Böylece konuyu biraz daha detaylandırarak daha anlaşılır hale getirmeye çalışır. Metinde zikredilen görüş, mukabilinde zayıf veya sahih bir görüşün daha bulunduğunu ima eden "es-Sahih", "el-Esahh" ve "el-Ezhar" gibi ifadelerle zikredilmişse mukabildeki görüşü, yine deliliyle ve gerekli açıklamalarla birlikte zikreder.¹³³

Hatib eş-ŞİRBÎNÎ gerek metinde bulunan gerekse kendisinin eklediği temel fıkhi meselelere Kur'ân, Sünnet, İcma, Kıyas ve Şâfîlerce muteber diğer Edile-i Şer'iyye'den deliller zikreder.¹³⁴ Delili zikrettikten sonra daha açık olması için konuya delil teşkil ediş cihetini (vechü'd-delâlet) zikreder. Bazı tali meseleleri sıralarken ise delil veya illetleri hemen hiç zikretmez.

mukabilindeki görüşü zikretmiştir. Sonra da "Emmâ izâ tehallefe..." diyerek mesele- nin kayıt ve şartları taşımayan farklı suretlerini zikredip hükümünü beyan etmiştir.

¹³² Yaptığımız kaba bir araştırmaya binaen bunların sayısının 200'e yakın olduğunu söyleyebiliriz.

¹³³ Buna birkaç dipnot önce verdiğimiz "ve in tehallefe'l-me'mum" ile başlayan metni örnek olarak verebiliriz. Zira orada; metinde mesele "Fi'l-Esahh" olarak zikredildiğinden ŞİRBÎNÎ "Ve's-sani" (ikinci/diğer görüş) diyerek mukabilindeki görüşü belirtmiş, sonra "Emmâ izâ tehallefe bidûni rûknin..." ile başlayan cümleyle de meselenin farklı suretlerini beyan ederek konuyu daha da açmıştır.

¹³⁴ Örnek olarak Kurban'ın meşruiyetinin delilleri hakkında şöyle der: "والصَّلَاتُ فِيهَا قَبْلُ الْإِجْمَاعِ عَلَى امْتِنَانِهِمْ" "فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَالْحَرَمِ" "فَهِيَ مِنْ أَعْلَامِ دِينِ اللَّهِ ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: "وَالَّذِينَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شُعَائِرِ اللَّهِ" :قَوْلُهُ تَعَالَى اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحَى بِكَتْمَيْنِ أُمَّلَحَيْنِ "الاقوال ، أن المراد بالصلوة صلاة العيد ، وبالخر الضحايا ، وخبر مسلم اقرئتین نبخههما بيده ، وسمى وكثر ، ووضع رجله على صفاحيهما" *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, IV/282.

Delilleri zikriyle alakalı dikkat çeken bir ayrıntı, bir şeyin mendup oluşuna onun Hz. Peygamber (s.a.v) 'in sünneti olmasını delil göstermek maksadıyla "lil-ittiba: sünnete uymak için" ifadesini kullanmasıdır. Bu ifade Hanefilerde de vardır, ama Malikilerde ve Hanbelilerde yoktur.¹³⁵

9. Tercihleri

Şerh etmekte olduğu kitap Şâfiî fıkhında bir metin olması hasebiyle Hatib eş-ŞİRBİNÎ, onda bulunan veya bulunmayan meseleleri ele alırken İmam Şâfiî'nin ve Şâfiî mezhebinin görüşünü tespit etmeye çalışır. İhtilaf varsa doğru gördüğünü ortaya koymak için gerektiğinde nakiller yapar, referanslar zikreder, yanlış gördüğü değerlendirmeyi zikredip tartışır ve cevaplandırır. Ve bu, kitapta bir hayli yer tutar.

Bu meyanda çokça İmam Nevevî'nin muhtelif kitaplarındaki farklı görüş ve ifadelerini alıp aralarında tercih yapar. Mesela cünübün camiden mazeretsiz geçmesini İmam Nevevî'nin er-Ravza'da mekruh, Mecmu'da ise "hilaf-ı evla" olarak zikrettiğini belirtip ardından "başka bir yol bulduğu halde oradan geçmesinin mekruh olduğu görüşüne dayanmak gerektiği"ni ifade etmiştir.¹³⁶

Mezhep dışı bir görüşü tercihe gelince; bir mezhep alimi olan ŞİRBİNÎ böyle bir yönü olan biri olarak gözükmemektedir. Nitekim biz de böyle bir tercihe rastlamadık. Olsa da çok az olacağı açıktır.

10. Mezhepler arası ihtilaf

İmam Nevevî'nin Minhac kitabı Şâfiî mezhebinde bir metin olduğu için ŞİRBİNÎ onu şerhinde mezhep dairesinden dışarı çıkmamış, başka mezheplerden görüşleri nadiren zikretmiştir. En çok zikrettiği mezhep Hanefi mezhebidir¹³⁷ ve onu da Şâfiîlerin delilini getirirken, "Bu Hanefiler'in şu görüşü aleyhinde delildir"¹³⁸ şeklinde zikrettiği çok vakidir. Hanbeli¹³⁹ ve Maliki¹⁴⁰ mezhebinin her birinden getirdiği görüşler de

¹³⁵ Mesela Hanefilerden İbn Abidin bu ifadeyi şöyle açıklar: "Yani, çünkü bu sahih hadislerle sabittir, dolayısıyla şârie uymak ağır basmaktadır." Bk. İbn Abidin, *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtar*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut, II/23.

¹³⁶ *Muğni'l-Muhtac*, I/119, Dâru'l-Ma'rife.

¹³⁷ Örnek olarak bkz. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, III/123, 340, IV/133, 296, 443.

¹³⁸ Örnek olarak bkz. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, IV/16.

¹³⁹ Örnek olarak bkz. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, IV/137, 296.

¹⁴⁰ Örnek olarak bkz. *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Fikr, III/128, IV/137, 140.

-tespitimize göre- kitap boyunca yirmi meseleyi geçmemektedir. Karşı görüşü uzunca tartışmayı ise hemen hiçbir mezhepte yapmamıştır.

11. Tenkitleri

Hatib eş-ŞİRBİNÎ diğer muhakkik fakihler gibi meseleleri ele alıp açıklarken, delillendirip tartışırken hatalı ve isabetsiz gördüğü görüş, tercih ve ifadelere güzel bir üslupla tenkit yöneltmekten geri durmaz. Buna örnek olarak İbn Rif'a¹⁴¹ (1310/710), Zerkeşi¹⁴² (1370/772), İsnevi¹⁴³ (1370/772) ve Ezraî'yi¹⁴⁴ tenkitlerini zikredebiliriz. ŞİRBİNÎ bazen de birbirlerine hata nispet eden tarafları zikredip sonunda onlar arasından birini diğerini tercih edip destekler. Fakat onun belli fakihlere yönelik özel eleştirileri veya belli fakihleri özellikle müdafası yoktur. Sonuncusunun en büyük delili kitabında en çok dayandığı fakihlerden olan ve hocam dediği Şeyhülislam Ebû Zekerıyya el-Ensari'yi dahi hatalı bulduğunda onu dile getirmekten geri durmamasıdır.¹⁴⁵

ŞİRBİNÎ'nin, metin yazarı İmam Nevevî'ye de bazı basit tenkitleri olmuştur. Fakat bunlar fıkhî görüşüne değil, daha iyi ve daha uygun ifadenin ne olduğu yönündedir. Mesela Ezan bahsinin başlarında Nevevî'nin "الأذان والإقامة سنة" ifadesinde haberin, iki şeye raci olmasına rağmen tekil gelmesinin açıklamasını yapmış, ardından "Muharrar yazarı gibi müsenna getirseydi daha iyi olurdu" demiştir.¹⁴⁶ "Babu'n-Necase" başlığında da, konunun sadece necasetler değil, aynı zamanda onların izalesi ve temizliği de olduğundan başlığa ya "ve izâletühâ: ve necasetin yok edilmesi" ifadesinin eklenmesi veya sadece "İzâletü'n-necâse" denmesinin daha iyi olacağını belirtmiştir.¹⁴⁷

III. ŞAFİİ FUKAHASININ ŞİRBİNÎ'YE KARŞI TUTUMU

A. Fakihlerin ŞİRBİNÎ'nin Kitaplarına Gösterdikleri Ehemmiyet

Hatib eş-ŞİRBİNÎ'nin Şâfiî fukahası arasında önemli bir yeri vardır. İlim talebeleri kitaplarına henüz o hayattayken teveccüh etmişler ve el-

¹⁴¹ *Muğni'l-Muhtâc*, I/386, Dâru'l-Ma'rife.

¹⁴² *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr Beyrut, I/242, 291, 493, II/408, III/133, 430.

¹⁴³ *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/242.

¹⁴⁴ *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/242.

¹⁴⁵ *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, III/418.

¹⁴⁶ *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, I/133.

¹⁴⁷ *Muğni'l-Muhtâc*, I/127, Dâru'l-Ma'rife.

den ele alıp okumuşlardır.¹⁴⁸ Kitaplarının daha iyi anlaşılması için Şâfiî fukahasının yazdığı haşiye ve takrir türünden ilmi çalışmalar ise ona verdikleri önem ve değeri ortaya koyan başka bir husustur.

Sözkonusu kitaplar ŞİRBİNÎ'nin eserleri bahsinde geçti. Burada ise bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Fakihler, ŞİRBİNÎ'nin fıkıh tamamını ele alan kitaplarından *Muğni'l-Muhtâc* dahil diğer hiçbir kitabı üzerine yazmazken, daha önce geçtiği gibi *el-İknâ* üzerine tespit ettiğimiz kadarıyla 15'i bulacak kadar çok kitap yazmışlardır. Bunun sebebi mesela *Muğni'l-Muhtâc*'i daha az güvenilir bulmuş olmaları olamaz. Çünkü, bundan sonraki konuda görüleceği gibi fakihler onun her iki kitabını referans göstermişlerdir, hatta *Muğni'l-Muhtâc*'i referansları ve ondan alıntıları diğerinden daha çoktur. Dolayısıyla bunun başka sebepleri vardır. *el-İknâ*'nın daha sonra yazılmış olması bunlardan biri olabilir. *el-Minhac*'ın diğer şerhleri üzerine çok sayıda haşiye ve takrir bulunduğundan *el-Gâye* metni ve onun en meşhur şerhlerinden *el-İknâ* üzerine çalışmanın daha büyük bir ihtiyaç ve daha faydalı bir çalışma olacağı düşüncesi de onları buna itmiş olabilir.

B. ŞİRBİNÎ'yi Referans Göstermeleri ve Nakilleri

Daha önce geçtiği üzere Hatib eş-ŞİRBİNÎ'nin müteehhirin Şâfiî fukahası nezdinde önemli bir yeri vardır ve sıralamada Zekeriyya el-Ensari'den hemen sonra gelir. Bu yüzden kitaplarında ondan çok nakiller yapmış ve referans göstermişlerdir. Kendinden sonra hemen her kitapta bunlara rastlamak mümkündür.

ŞİRBİNÎ'den yapılan fıkıh alanındaki nakiller çeşitlidir; hükümlerden delillere, mezhepteki müftâ bih görüşlerden mezhep içi tartışmalara kadar hemen her hususta nakiller bulunmaktadır.

Fakihler bu nakillerinde farklı ifadeler kullanırlar; "el-Hatîb"¹⁴⁹, "eş-ŞİRBİNÎ"¹⁵⁰, "el-Hatîb eş-ŞİRBİNÎ"¹⁵¹, "el-Hatib/eş-Şirbini, Minhac üzerine

¹⁴⁸ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, III/72.

¹⁴⁹ Bkz. Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Menheci't-Tullâb*, VII/489; el-Bekri ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, Beyrut Dâru'l-Fikr, I/100.

¹⁵⁰ Bkz. Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Menheci't-Tullâb*, V/153; el-Bekri ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, I/25.

¹⁵¹ Bkz. Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Menheci't-Tullâb*, VI/661; el-Bekri ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, II/123, 224, 236, 329.

Şerhi'nde" (على المنهاج)¹⁵², "el-Hatib/eş-Şirbini Ebu Şüca Şerhi'nde"¹⁵³, "el-Muğni'de"¹⁵⁴, "el-İkna'da"¹⁵⁵ gibi. Bazen Hatib ismini kısaltarak (naht) ilk iki harfi Hı ve Tı'yı birbirinden ayrı (ح ط) yazmakla yetinirler.¹⁵⁶

Burada kayda değer bir husus fakihlerin Hatib eş-ŞİRBÎNÎ'nin en çok Muğni'l-Muhtâc'ından nakiller yapmaları ve referans göstermeleridir.¹⁵⁷ Öyle ki bazı kitaplarda buna hemen her sayfada rastlayabilirsiniz.¹⁵⁸ Bu, muhtemelen onun müteahhirince en muteber metin olan el-Minhac'ın şerhi olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci sırada ise Ebû Şüca metni üzerine meşhur şerhi el-İkna gelmektedir. Onu ise daha çok "Hatib, Ebû Şücâ" üzerine şerhinde" diye ifade etmişlerdir. Tenbih üzerine şerhini referans göstermeleri ise gayet nadirdir.¹⁵⁹

Fakihlerin ondan nakilleri fıkıh alanıyla sınırlı olmayıp bunu başka ilimlerde yapmışlardır. Mesela dil bilimlerinde, özellikle lügatteki nakilleri azımsanamayacak kadar çoktur.¹⁶⁰ Fakat bunda da hangi kitabından nakil yaptıklarını belirtmemişlerdir. Sözkonusu nakillerin dilbilimlerindeki kitaplarından olabileceği gibi Muğni'l-Muhtâc veya el-İknâ gibi fıkıh kitaplarından olması da mümkündür.

¹⁵² Bkz. Büceyremi, *Hâşiyetu'l-Büceyremî alâ Menheci't-Tullâb*, Dâru'l-Fıkr el-Arabi Beyrut, III/234; el-Bekri ed-Dimyati, *İlânetü't-Tâlibîn*, IV/98.

¹⁵³ Bkz. Büceyremi, *Tuhfetu'l-Habib Ala Şerhi'l-Hatib*, I/7; Hâşiyetu'l-Büceyremi ala Menheci't-Tullab, I/19.

¹⁵⁴ Bkz. Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Menheci't-Tullâb*, V/153; el-Bekri ed-Dimyati, *İlânetü't-Tâlibîn*, I/42, 46, 53.

¹⁵⁵ el-Bekri ed-Dimyati, *İlânetü't-Tâlibîn*, I/99, 204, 214; Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Menheci't-Tullâb*, X/126.

¹⁵⁶ Bk. Ali Cuma, el-Medhal, 103. Örnek olarak bk. Büceyremi, *Tuhfetu'l-Habib Ala Şerhi'l-Hatib*, II/113, 171, 262, 417, IV/73, 87, 211, V/42, 113, 177, 270; Hâşiyetu'l-Büceyremi ala Menheci't-Tullab, II/255, III/15, 16, 271, 277, 325, 388; Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Menheci't-Tullâb*, I/61, 72, 78, 80, 84, 107, 135, 342, VI/653, VII/53.

¹⁵⁷ Örnek olarak bk. el-Mağribi, *el-Hâşiyetu alâ Nihâyeti'l-Muhtâc*, Beyrut 1984, I/69; Kalyubî, *el-Hâşiyetu ala Şerhi'l-Mahalli alâ el-Minhâc*, Beyrut Dâru'l-Fıkr 1998, II/418; el-Bekri ed-Dimyati, *İlânetü't-Tâlibîn*, I/52, 53, 69, 79, 84, 92, 95, 99, II/39, 55, 57, 59, 61, 85, 69..

¹⁵⁸ Örneğin bk. *Havâşi eş-Şirvâni ve'l-Abbâdi*, Dâru'l-Fıkr Beyrut, V/324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338.

¹⁵⁹ Örnek olarak bk. eş-Şirvâni, *Havâşi eş-Şirvâni ve'l-Abbadi*, Beyrut Dâru'l-Fıkr, I/126.

¹⁶⁰ Örnek olarak bk. İbn Kasım el-Abbâdi, *el-Hâşiyetu alâ el-Ğurer el-Beyyîye*, I/287, 288; Mansur Tabelâvî, *el-Hâşiyetu alâ Tuhfeti'l-Muhtac*, İhyau't-Turâs el-Arabî, Beyrut, I/65, 425, V/410, VI/239; Abdulhamid eş-Şirvani, *el-Hâşiyetu alâ Tuhfeti'l-Muhtac*, I/324, II/61.

Bu kitaplarda ŞİRBİNÎ'nin tefsirinden kaynak zikredilerek yapılmış nakillere de rastlanmaktadır.¹⁶¹

ŞİRBİNÎ'den nakiller hususunda dikkat çeken bir husus da bunların daha çok hâşiyelerde yer almasıdır. Çünkü ŞİRBİNÎ şerh döneminin sonlarında yaşamış olup, sonrası, özellikle Mısır'daki Osmanlı döneminin özelliklerinden biri olarak daha çok şerhler üzerine hâşiyeye ve takrirlerin yazıldığı bir dönemdir.¹⁶²

C. Şâfiî Fukahasının ŞİRBİNÎ'ye Yönelik Tenkitleri

Bir çok fakih gibi Hatib eş-ŞİRBİNÎ de kendinden sonraki fakihlerce bazı konularda tenkit edilmiş, görüş, tercih ve tutumu yanlış bulunmuştur. Fakat bunlar ağır eleştiriler olmadıkları gibi sayıca da gayet azdır. Bu tür örneklere Kalyubi ve Umeyra Hâşiyeleri¹⁶³ ve el-Menhec üzerine el-Cemel Hâşiyesi¹⁶⁴ gibi hâşiyelerde rastlanılmaktadır.

Hemen her kitapta geçen tenkit konusu ise onun, "çocuğa bulüğe erdikten sonra ve sefihe raşid olduktan sonra tasarruf yapması için vekâlet vermenin caiz olduğuna" dair görüşüdür. Fakihler onun bunları, ihramdan çıktuktan sonra tasarrufta bulunmak üzere ihramlıya vekâlet vermeye kıyas etmesini zikreder, sonra ikisi arasında fark bulunduğunu ifade edip onu "ihramlının (tasarruf) ehliyeti vardır, fakat ona bir engel arz olmuştur. Çocuk ve sefih ise farklıdır; çünkü onların hiçbir ehliyeti yoktur."¹⁶⁵ sözleriyle açıklarlar.¹⁶⁶

¹⁶¹ Örnek olarak Bk. Büceyremi, *Et-Tecridu linef'il-abid (Şerhu'l-Menhec)*, III/213; el-Bekri ed-Dimyati, *İlânetü't-Tâlibîn*, III/179.

¹⁶² Bilâl Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, XXXVIII/240.

¹⁶³ I/47, IV/118, 147, 190.

¹⁶⁴ Örnek olarak bk. Süleyman Cemel, *Hâşiyetü'l-Cemel ale'l-Menhec* I/91,

¹⁶⁵ Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetü'l-Cemel ale'l-Menhec*, VI/661.

¹⁶⁶ Fakat uzun araştırmam sonucu Şirbini'nin ne Muğni'l-Muhtac'ında ne de el-İknâ'sında böyle bir ifadeye rastlayamadım. Muhtemelen diğer fıkıh kitaplarının birinde geçmektedir.

SONUÇ

Hicrî 10. ve miladî 16. asırda yaşamış büyük Şâfiî fukahâsından ve Ezher camisi hatiplerinden Hatib eş-ŞİRBÎNÎ, başta fıkıh ve dilbilimleri olmak üzere bir çok ilim dalında temâyüz etmiş bir alimdir. Hocaları hayattayken tedaris ve fetva vermeye başlayan, ilim ve irfanı yaymadaki büyük gayretiyle binlerce insanın faydalanıp nice alimlerin yetişmesine vesile olan ŞİRBÎNÎ, ardında elden ele dolaşip okunan muhtelif ilim dallarında bir çok eser bırakmıştır. Sekizi Fıkıh ve Usul'ünde olmak üzere 24 eseri bulunan ŞİRBÎNÎ'nin kitaplarına alimler önem vermiş, onu kaynak göstermelerinin yanında bazı kitaplarına haşiye ve takrirler yazarak daha iyi anlaşılmasına çalışmışlardır. Örneğin el-İknâ üzerine yazılmış 15 haşiye ve takrir bulunmaktadır.

Büyük Şâfiî imamı Nevevî tarafından, Râfiî'nin el-Muharrar isimli muteber fıkıh kitabının ihtisarı olarak kaleme alınan el-Minhac kitabı Şâfiî mezhebinin en doğru biçimde ortaya konulduğu, müteehhirin Şâfiîlerce en muteber kabul edilen bir fıkıh metni olup yüzlerce şerhinden en meşhurları Tuhfetu'l-Muhtac, Nihayetu'l-Muhtac ve Hatib eş-ŞİRBÎNÎ'nin Muğni'l-Muhtac'tır.

Metin ile şerhin birbirine mezci türünden ve hacim olarak ortadan biraz uzun olan meşhur Muğni'l-Muhtac şerhinde Hatib eş-ŞİRBÎNÎ, metindeki direkt ve dolaylı ifade edilen mânâları açıklamış, metindeki meselelerin farklı suretlerini zikredip bunların delil ve illetlerini getirmiş, ihtilaflı konularda fakihlerin farklı görüşlerini ele alıp tartışmış ve Şâfiî fukahâsından ashab ve müteehhirince mutemet ve müftâ bih kabul edilen görüşleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Devam etmekte olan Muğni'l-Muhtac'ın Türkçe'ye çevirisi, özellikle bu dilde kaynak kitap sıkıntısı çeken ülkemizdeki Şâfiîler adına sevindirici bir çalışmadır.

Şâfiî mezhebinde fetvada önemli yeri olan ve Zekeriyya el-Ensâri'den sonra önüne hiçbir fakihin geçirilmediği Hatib eş-ŞİRBÎNÎ'nin hem el-İknâ hem Muğni'l-Muhtac kitaplarının Ezher Üniversitesi'nin muhtelif seviyelerdeki okullarının müfredatına konmuş olması onun alimler nezdindeki önemini göstermek bakımından somut bir gösterge olup sözkonusu kitaplar farklı ülkelerdeki Şâfiîlerce de hemen aynı öneme sahip fıkıh kitaplarındandır.

el-Minhac'ın en makbul ve muteber şerhleri olmaları yanında mezhebin fetvada kaynak kitaplarından olan Muğni'l-Muhtac, Tuhfetu'l-

Muhtâc ve Nihayetu'l-Muhtac arasında mukayese yapıp her birinin üstün yönlerini ve Şâfiîlerce tercih sebeplerini ortaya koyacak bir araştırma, çalışmaya değer bir araştırmadır. ŞİRBİNÎ'nin Muğni'l-Muhtac ile el-İknâ kitapları arasında mukayese yapmak, fakihlerin haşiye ve takrirlerini Muğni'l-Muhtac yerine el-İknâ üzerine yazmalarının sebeplerini araştırmak da üzerinde çalışılabilecek diğer bir konudur.